

Anmeldelser

Klassisk og moderne samfundsteori (red. Heine Andersen og Lars Bo Kaspersen¹)

Hans Reitzels Forlag. København 1996. 640 sider.
kr. 475,00.

»Videnskabelige teorier om samfundet er imidlertid ikke altid lige lette at gå til, og i en dansk sammenhæng har det hidtil ikke været muligt at finde bøger, der samlet introducerer til den lange række af forskellige samfundsteorier, der har set dagens lys i de sidste 200 år« (s. 7). Dette er baggrunden for denne antologi, der er redigeret af to sociologer, Heine Andersen, docent ved Institut for Ledelse, Politik og Filosofi ved Handelshøjskolen i København, og Lars Bo Kaspersen, stipendiat ved Institut for Statskundskab i Århus. Redaktørerne har sammen med 22 andre personer – hovedsagelig sociologer – fra henholdsvis Danmark, Norge og Sverige samt en enkelt fra England bidraget til bogens 30 kapitler.

Ifølge det redaktionelle *Forord* (s.7-8) er bogen tænkt som en første indføring i de forskellige samfundsteoretiske traditioner og deres vigtigste begreber, således at læseren kan danne sig en forhåndsviden og et overblik, inden der eventuelt stiftes bekendtskab med primærlitteraturen. Ved afgrænsningen af stoffet har man lagt hovedvægten på teorier af sociologisk karakter. Bogen er primært skrevet med sigte på studerende ved videregående uddannelser, men også på højeste HF- og gymnasietrin skal bogen med fordel kunne anvendes. Desuden tænkes den anvendt som opslagsværk, til forklaring af nøglebegreber samt til literatursøgning.

Bogens historiske udgangspunkt er den periode, hvor forestillingen om at teoretisere over *samfundet* udviklede sig, dvs. det 18.århundrede (s. 11). Vel vidende, at grænser mellem klassiske og moderne teorier er historisk relative og skiftende (s.

13) har redaktørerne valgt at trække grænsen mellem klassisk teori (bogens del 1) og moderne teori (bogens del 2) som en skillelinje mellem fortidens store skikkelser (Marx, Spencer, Tönnies, Durkheim, Weber, Simmel samt Mead og Cooley) og det 20. århundredes paradigmer repræsenteret ved marxismen og andre dominerende »-ismer« og skoler op til begyndelsen af 1980'erne, hvor samfundsændringer sætter disse generelle teorier og paradigmer under pres og i stigende grad udfordrer klassiske og moderne samfundsteorier (bogens del 3). I hvert kapitel er der en præsentation af de enkelte kapitlers baggrund, grundidéer og kernebegreber, og korte biografiske oplysninger om teoriernes ophavsmænd. Kapitlerne afsluttes med en kort liste med nøglebegreber og definitioner.

Del 1. KLASSISKE SAMFUNDSTEORIER indledes med *Klassisk og moderne samfundsteori* (kap. 1) af William Outhwaite, der tegner en skitse af hovedlinjerne i udviklingen af samfundsteorien og dens forhold til sociologien, socialantropologien, de andre humanvidenskaber, litteratur- og kulturteorier samt de skiftende relationer mellem det, man kan kalder klassisk og moderne samfundsteori. Kapitlet afsluttes med nogle stipuleringer af fremtidig samfundsteori. På en kalejdoskopisk måde peges der på centrale skikkelser og videnskabshistoriske og -teoretiske kærneproblemer inden for klassisk og moderne samfundsteori i et omfang, der stiller store krav til læserens forhåndsviden. I kap. 2. *Karl Marx* giver Per Månson en klar og pædagogisk fremstilling af den historiske baggrund for Marxs liv og forfatterskab, hans fremmedgørelsesteori, materialistiske historieopfattelse og kapitalteori, nogle mere specialiserede teorier samt hans samfundsvidenskabelige metode. Kapitlet afsluttes med en kort præcisering af Marxs betydning for eftertiden, specielt den akademiske videnskab. *Herbert Spencer* (kap. 3) af Heine Andersen er en kort præsentation og problematisering af Herbert Spencers samfundsteori og dan-

ner et godt grundlag for at forstå den teoretiske arv, der ligger til grund for nogle af eftertidens samfundsteorier. *Ferdinand Tönnies* (kap. 4) kan ifølge Jørn Falk læses på to måder: som evolutionsteoretisk kulturfilosof eller som »ren« sociolog, hvor de analytiske dikotomier, *Gemeinschaft/Gesellschaft*, væsensvilje/valgvilje, udgør hans væsentligste bidrag til sociologien (s. 64.). Denne til tider meget indforståede fremstilling af Ferdinand Tönnies kunne være begrænset til sidstnævnte læsning og dermed vundet noget i klarhed i forhold til bogens formål. I *Emile Durkheim* (kap. 5) gennemgår Willy Guneriusen Durkheims metodologiske positionering samt hovedværker om henholdsvis arbejdsdelingen i samfundet, selvmordet og religionens rolle i samfundet. De enkelte afsnit flettes ind i en helhed, der samlet giver en god indsigt i Durkheims grundidéer og begreber, men man savner en mere udførlig problematisering af denne klassiker, der havde så stor betydning for eftertidens tænkning. Per Månson indleder *Max Weber* (kap. 6) med en præcis, kortfattet præsentation af Webers metodelære om forholdet mellem nomologisk videnskab og ideografisk videnskab og spørgsmålet om videnskabens værdineutralitet og denne læres udmøntning i substantiel sociologi i form af forskellige idealtyper. Den efterfølgende gennemgang af Webers religionssociologi, specielt den protestantiske etik og kapitalismens ånd giver en god illustration af Webers måde at arbejde på. Gennemgangen af Webers politiske sociologi, specielt bureaukratiet, nærmer sig igen det opremsende, og den noteagtige fremstilling af centrale begreber som klasse og status giver ikke læseren mulighed for at nogen dybere indsigt i denne centrale del af forfatterskabet. Gennemgangen afsluttes med Webers tese om den historiske rationaliseringstendens, der på en naturlig måde leder over i Webers betydning for eftertiden. Kapitlet er velskrevet, men falder alligevel mellem to stole: Ambitionen om at få det hele med resulterer i, at dele af kapitlet får en opremsende karakter, der ikke levner plads for problematisering og kritik. I Henrik Ørnstrups fremstilling af *Georg Simmel* (kap. 7) smelter Simmels modernitetsbeskrivelser og teori sammen til en idéhistorisk redegørelse for forfatterskabet. Man savner en mere stringent fremstilling af Simmels bredere teori om forholdet mellem individerne og det større samfund med inddragelse af centrale begreber som liv og mere-end-liv, og hans beskrivelser af den sociale interaktions former og typer, ex. dyaden/triaden, »den fattige«. Som eksponenter for *Amerikansk pragmatisme* (kap. 8)

præsenterer Nils Mortensen Charles Horton Cooleys og George Herbert Meads teorier. De to teoretikere har hver på deres måde forsøgt at ophæve dikotomien mellem individ og samfund gennem deres særlige teoretiseren omkring individets socialisering. Traditionelt vil man nok sige, at der er tale om socialpsykologiske teorier. Samfundsteoretiseringen i disse forfatterskaber har en mere implicit karakter, hvilket retter opmærksomheden mod en problematisering af antologiens titel (se nedenfor). Afslutningsvis nævnes kort Meads indflydelse på Chicagoskolen, men det gælder her (s. 131) som andet steds i antologien, hvor der er referencer til denne »skole« (s. 64), samt dér, hvor den omtales som »et magtcenter i faget« ... »denne spændende og originale tradition« (s. 270ff), at der ikke er nogen egentlig præsentation af dens væsentligste skikkelser, lige som den ikke er omtalt for sin opfattelse af samfundsteori eller er nævnt i »Emneindex«.

Bogens del 2. MODERNE SAMFUNDSTEORIER indledes med *Marxismen* (kap. 9), der er en af det 20. århundredes vigtigste tankestrømninger. Per Månson giver en meget velskrevet redegørelse for marxismens politiske og ideologiske betydning fra tiden efter Marxs død og frem til i dag, for de mange forskellige retninger, som den har udkrystalliseret sig i henholdsvis i østeuropæiske og vesteuropæiske lande og til dels 3. verdens landene og disse retningers mest fremtrædende skikkelser. Ligeledes giver kapitlet en fyldestgørende indsigt i den akademiske marxismes etablering og senere udvikling. Marxismens betydning for eftertiden vises i de to efterfølgende kapitler. I *Frankfurterskolen* (kap. 10) giver Anders Ramsay en avanceret oversigt over den institutionelle tilknytning og de forskningsprogrammer, der omfattede den række forskere, der fra begyndelsen af trediveerne arbejdede sammen ved Institut für Sozialforschung. De arbejdede på grundlag først og fremmest af marxismen og psykoanalysen, og deres virke udmøntedes senere i begrebet kritisk teori. I første del af kap. 11 *Nyere marxistisk teori* giver Jens Peter Frølund Thomsen en indsigtfuld indføring i den ny-gramscianske teori: Diskursanalysen, der er en af tidens nye tilgange, samt i de neomarxistiske kritikpunkter, som den er blevet mødt med. Anden del af kapitlet vedrører analytisk marxisme, der er et samlebegreb for en række meget forskellige ny-marxistiske retninger, der alene har det til fælles, at de tager udgangspunkt i marxismens klassiske temaer og samtidig udnytter metoder fra moderne

samfundsvidenskabelige traditioner. Heine Andersens kortfattede fremstilling giver overblik, men formidler begrænset indsigt i disse retningers forskellighed og centrale begreber.

Mikro-makro-problemet, dvs. forholdet mellem aktør og struktur har gennem tiderne været en af samfundsteoretikernes store udfordringer. I kap. 12. *Sociale samhandlingsteorier* præsenterer Nils Mortensen og Gorm Harste læseren for en række sociologer, der hver på deres måde har beskæftiget sig med, hvordan den sociale interaktion former sig, og hvorledes det giver sig udslag i hverdagslivet. Ligeledes redegør de for samhandlingsteoriernes anvendelse og kritikpunkter samt betydning for mere makrosociologiske arbejder ex. Habermas' og Giddens'. *Rational choice* (kap. 13) af Roar Hagen er ligeledes en god indføring i dette paradigme for samfundsvidenskabene, der bygger på et metodologisk individualistisk syn på individet som en rationel aktør. Læseren præsenteres for centrale skikkelser og retnings skandinaviske tilhængere samt for drøftelser om perspektivets betydning for den kollektiv handlings problem og endelig valghandlingsteori som hermeneutik og økonomi.

Funktionalismen var i årene 1920-1965 den dominerende retning inden for sociologisk teori og empiriske analyser, og dens paradigme har givet anledning til omfattende kritik samt revision, hvilket alt sammen er temaet for de 3 følgende kapitler. Det er således ikke overraskende, at *Funktionalisme* (kap. 14) af Halvor Fauske er et af de mest omfangsrige i bogen. Den store skikkelser inden for denne retning var Talcott Parsons, der udviklede sit eget »Sociale system« på grundlag af arven fra klassikerne og de britiske antropologer. Kritikken af Parsons funktionalisme førte Robert Merton til at komme med sin reviderede form for funktionalisme og har efterfølgende ført til en debat inden for sociologien om funktionelle forklaringer. Fremstillingen af Parsons forfatterskab er kronologisk og omhyggelig, men ikke ligefrem pædagogisk som introduktionslitteratur. Merton præsentationen er meget kortfattet. Begge fremstillinger kunne have vundet rent pædagogisk ved eksempler, der kunne illustrere teoriernes anvendelser og mangler. *Neofunktionalisme* (kap. 15) omhandler den revision og rekonstruktion af Parsons' teori, der efterfølgende har fundet sted, hovedsaglig i USA. Halvor Fauskes fagsociologisk avancerede fremstilling af denne retning ligger fint i forlængelse af kapitlet

14. Det er fagligt og historisk rimeligt, at omtalen af funktionalismen (kap. 14) også følges op med en redegørelse for *det konfliktteoretiske alternativ til funktionalismen* (kap. 16). Imidlertid er forfatteren, Pål Strandbakken, øjensynlig i vildrede med, hvad der er kapitlets fokus: konfliktteori? kritik af funktionalismen? sociologiens udvikling i perioden op til studenteroprøret? for at nævne nogle af de mange løse ender i dette kapitel, hvis sproglige fremstilling er præget af uklarheder og unødige gentagelser fra tidligere kapitler og kapitlets ene biografi.

Jean-Paul Sartre (kap. 17) er almindeligvis ikke en person, hvis forfatterskab man forbinder med sociologisk teori, men snarere med samfundsfilosofi. Ikke desto mindre har han med sin handlingsteori ydet væsentlige bidrag til grundliggende problemer inden for sociologien og præget en række af nutidens førende sociologer. Dag Østerberg indfører læseren sikkert i opbygningen af Sartres vanskeligt tilgængelige sociologi og hans betydning for sociologisk teori. Kapitlet kan opfattes som en god introduktion til den del af bogen, der omhandler nutidige franske sociologer (kap. 18-20). Tom Brochs redegørelse for *Strukturalismen* (kap. 18) som erkendelsesretning og dens bidrag til de sociologisk-antropologiske fag i dette århundrede samt for, hvorledes strukturalistisk tænkning og metode indgår i 90'ernes sociologi, er komprimeret og ligger over bogens intenderede niveau. I Sven-Åke Lindgrens kapitel om *Michel Foucault* (kap. 19) ligger tyngdepunktet på den del af Foucaults forfatterskab, der omhandler hans undersøgelser af magtens udøvelse og funktion. Beskrivelserne af Foucaults konkrete analyser er med til at give en god indføring til denne vidtfavnende og grænseoverskridende samfundsteoretiker. Med kap. 20. *Pierre Bourdieu* giver Staf Callewaert en velskrevet præsentation af en af nutidens spændende og »anderledes« samfundsteoretikere. Læseren får en forståelig indføring i Bourdieus forfatterskab, hans videnskabsteori og særlige teoretiske-analytiske arbejdsmåde samt nogle af de centrale kultursociologiske og uddannelsessociologiske studier, dominerende kritikpunkter samt forfatterskabet betydning i Skandinavien. Et læseværdigt og indsigtsgivende kapitel.

To nulevende tyske sociologer, der i væsentlig grad har bidraget til moderne samfundsteori i anden halvdel af det 20. århundrede, er Jürgen Habermas og Niklas Luhmann. *Jürgen Habermas* (kap.

21) er en af vor tids mest vidtspændende og omdebaterede filosoffer og samfundsteoretikere, og Heine Andersen giver en gedigen indføring i udviklingen i denne teoretikers arbejde, centrale begreber samt nogle hovedkritikpunkter, der har været fremført mod hans samfundsteori og filosofi. Niklas Luhmann (kap. 22) har i hele sit forfatterskab samlet sig om at udvikle en generel teori om sociale systemer samt at udvikle en teori om det moderne. Luhmanns systemteori repræsenterer således en radikalt anden måde at tænke det sociale på end klassisk og nyere systemteori inden for sociologien, eksempelvis repræsenteret ved Parsons og efterfølgende Habermas. Forfatterskabet, hvoraf kun dele er oversat til engelsk på et forholdsvist sent tidspunkt, er vanskeligt tilgængeligt. Det er derfor prisværdigt at stifte bekendtskab med Luhmanns sociologi i Roar Hagens fremstilling, hvor der også redegøres for nogle centrale kritikpunkter samt referencer til Luhmanns betydning for samtidens samfundstænkning.

Norbert Elias (kap. 23) har bidraget til den moderne sociologi gennem sin teori om civilisationsprocessen, der kan ses som et forsøg på løsning af mikro-makro-problemet i sociologien. Kendskabet til ham og hans direkte indflydelse på nordisk sociologi har hidtil været marginal. Gunnar Olofssons præsentation af dette forfatterskab udfylder således et tomrum i nordisk sociologisk teori-historie. Endnu en af vor tids førende samfundsteoretikere og modernitetstænkere er den engelske sociologi Anthony Giddens (kap. 24). Hans strukturationsteori og analyse af det moderne samfund præsenteres af Lars Bo Kaspersen i form af en god og pædagogisk gennemgang af forfatterskabet spækket med konkrete eksempler til det virkelige liv. I det afsluttende afsnit fremføres nogle centrale kritikpunkter, og der henvises til en række områder inden for samfundsvidenskaberne, hvor Giddens har været inspirationskilde.

Del 3. NUTIDIGE UDFORDRINGER TIL KLAS-SISK OG MODERNE SAMFUNDSTEORI. Hvorefter består så udfordringerne? Ud fra de efterfølgende kapitler 25-29 kan man uddrage, at der først og fremmest er tale om nogle diagnoser, hvormed de nævnte samfundsteoretikere søger at indfange nogle tidstypiske, nye fænomener ved de moderne samfund efter 1950'erne, samt præsentere nogle visioner om den fremtidige udvikling. Det vil sige nogle forhold, der på mange måder bryder med de klassiske og moderne samfundsteoriens diagnoser

og visioner om fremtiden. Med undtagelse af Luhmanns omfattende, teoretisk baserede fremtidsanalyse er der ikke tale om systematisk teoriudvikling eller grundlæggende empiriske arbejder. Disse samfunds- og tidsdiagnoser og udfordringer udspringer også af et fremspirende metodologisk og teoretisk paradigmeskift inden for samfundsvidenskaberne. Bogens tredje del indledes med Gorm Harstes kapitel om *Postindustrialisme, kulturkritik og risikosamfund* (kap. 25). Det omhandler de tids- og samfundsdiagnoserne, som de er kommet til udtryk i henholdsvis Daniel Bells teori om det post-industrielle samfund, Richard Sennetts, Christopher Laschs og Thomas Ziehes kulturdiagnostiske analyser, samt Ulrich Becks analyse af risikosamfundet og Niklas Luhmanns mere systematiske gennemtænkning af denne samfundstypes kendetegn og mulige fremtid. »Udfordringerne« har form af antagelser, hypoteser og visioner hos disse forfattere hovedsaglig i rollen som fremtrædende samtidsdebatorer. Det postmoderne er et af tidens ediketter. I Poul Peder Pedersen kapitel om »En postmoderne nutid?« (kap. 26) får læseren en fyldestgørende indsigt i, hvad den postmoderne diskussion omhandler og et par vurderinger af, hvad den har betydet for samfundsvidenskaben og dens forståelse af nutiden og dens tendenser. Udfordringen består i, at en række nutidige forandringer og problemer ikke er tilstrækkeligt belyst af eksisterende samfundsteori. I *Samfundsteori, moral og det civile samfund* (kap. 27) behandler Heine Andersen en gammel, men stadig aktuel udfordring for samfundsvidenskaberne: forbindelsen mellem samfundsteori og moralske opfattelser. Hvorledes har forholdet udviklet sig historisk, hvilke grundidéer har været fremtrædende, og hvorledes er de opfattet i praksis? Som eksempel vises opfattelsen af det civile samfund, som i dag er et forsøg på at genindføre det normative perspektiv i samfundsteori. Det er et velskrevet og velplaceret kapitel, der på en illustrativ måde forholder sig til de foregående kapitler og de dér præsenterede teorier. *Stat, Nation og National Identitet* er temaer på den aktuelle politiske dagsorden og oppe i tiden inden for dele af den politologiske forskning, specielt international politik. Uffe Østergård beskriver i kapitlet af samme navn (kap. 28) disse ords skiftende historiske betydning, deres anvendelse i forskellige historiske og samfundsvidenskabelige forskningssammenhænge. Men det lykkes ikke rigtigt at få nogen klar tilkendegivelse fra forfatterens side af begrebernes analytiske værdi og relevans, end sige at få mulighed for at uddrage af

kapitlets til tider noget uklare formuleringer, hvori udfordringen til klassiske og moderne samfundsteori består. Til gengæld lykkes det bedre for Karin Widerberg i *Køn og samfund* (kap. 29) at tegne et klart billede af den nye kvindeforsknings udvikling siden slutningen af 1960'erne og anskueliggøre, dog visse steder noget indforstået, at denne forskning med sit empiriske arbejde og begrebsudvikling har vist, at forståelser af samfundenes periodisering, struktur og funktionsmåde baserer sig på bestemte kønsrelationer. Denne kritik har inden for den nyeste kvindeforskning lagt grunden til en alternativ forståelse af køn og samfund, og er således en udfordring for de etablerede samfundsteorier. Erkendelsesindstillinger fra den aristoteleske tradition og op til vore dage og deres betydning for forståelsen af samfundsteori gennem tiderne op til de postmoderne teorier er et velvalgt tema som afslutning på en bog om klassiske og moderne samfundsteorier. I Margareta Bertilsson gennemgang i *Fra Aristoteles til moderne samfundsteori* (kap. 30) bliver det til spændende, avanceret læsning rigt på referencer til forudgående kapitlers samfundsteori og tænkere.

Tilbage står spørgsmålet, om bogen indfrier de forventninger, som den på egne præmisser skaber hos læseren? Hvad angår bogens titel, så fremprovokerer den en bemærkning med på vejen: Hvad er samfundsteori? Diskussionen desangående i bogens introduktion (kap. 1:11ff) fører ikke til nogen egentlig afklaring, og efter endt læsning af hele bogen rejser sig spørgsmålet, om titlen er i overensstemmelse med bogens indhold. Ud fra bogens indhold ville man nok i en engelsksproget udgave uden tøven have brugt ordet »Social Theory« – en sprogbrug, der ofte volder vanskeligheder at oversætte til et adækvat dansk udtryk. I det foreliggende tilfælde kunne titlen have været »Klassisk og moderne sociologisk teori« al den stund det i forordet hedder, at man har valgt at lægge »hovedvægten på teorier af sociologisk karakter« (s. 8), og rent faktisk også gør det. En sådan titel havde givet en forståelse for tilstedeværelsen af de mere kulturfilosofiske sociologer samt de mikrosociologiske og socialpsykologiske retninger samt udeladelsen af de klassiske samfundsfilosoffer. Hvad angår indholdet, så må man generelt sige, at projektet er lykkedes. Læseren får en god indføring i klassiske og moderne »samfunds«teorier og i disses mest centrale skikkelser samt de teoretiske udfordringer, som den nutidige samfundsmæssige og samfundsvidenskabelige ud-

vikling fremprovokerer. Det er et ambitiøst projekt på så få sider både at formidle en konkret viden om og en forståelse af de udvalgte teoretikers forfatterskab og måde at tænke på. Denne ambition har haft sine bagdele. Forfatterne har måttet foretage prioriteringer, der kommer til udtryk ved, at der i nogle kapitler forekommer noteagtige fremstillinger, at væsentlige områder af et forfatterskab ikke er medtaget, at egentlig problematisering og centrale kritikpunkter til tider udelades, eller at nogle af fremstillingerne bevæger sig på et for højt akademisk niveau i forhold til de faglige forudsætninger, der kan forventes hos bogens målgrupper. Resultatet er på trods af den redaktionelle anvisning og styring blevet en vis ujævnhed, der måske skal henføres til de enkelte forfatteres individuelle skrivestil under de givne betingelser. På trods af de kritikpunkter, der er nævnt ovenfor og i forbindelse med gennemgangen af de enkelte kapitler, er der ikke desto mindre tale om en pædagogisk og indsigtsformidlende introduktionsbog. Som egentlig lærebog beregnet for de i indledningen anførte målgrupper er den nok ikke anvendelig i sin helhed. Dertil er den for omfangsrig og til tider for indforstået for de almindelige uddannelser, og for lidt udtømmende og dybtgående for de videregående uddannelser. Mange kapitler har karakter af opslagsværk. Sammenholder man imidlertid dette med, at bogen er forsynet med en omfattende litteraturliste, der indeholder titler på alle originalværker, eventuelle skandinaviske oversættelser samt den vigtigste sekundære litteratur på området, så foreligger der en bog, som ikke blot de påtænkte målgrupper, men også fagfolk og lægfolk kan have stor glæde af som opslagsværk og som en bog, der giver et hurtigt overblik over et forfatterskab. Det er et prisværdigt initiativ, som forlaget og redaktørerne har taget, og resultatet udfylder på værdig måde et tomrum i danske samfundsfaglig litteratur.

Kirsten Thomsen
lektor
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet